

Kralupy u Chomutova: Demolice obce kvůli rozšiřování těžby uhlí

JANA VITÍKOVÁ*

Kralupy u Chomutova: Demolition of the Village due to the Expansion of Coal Mining

Abstract: The article is focused on the story of the village Kralupy u Chomutova, which was demolished in the 1970s due to the expanding coal mining. It monitors the process of demolition and response of its citizens. The aim of this case is to find out what exactly happened during this process, how it was accepted by citizens, and why they accepted it as they did. The study is divided into three large topics. The first one is focused on the demographic development of the region. The village was settled in the so-called Sudeten area, so there was an almost complete exchange of inhabitants in the past. The second part deals with the economic context of the expansion of coal mining in the context of the communist regime. The third one presents the process of demolition and acceptance of citizens.

Keywords: demolition; Kralupy u Chomutova; economic development; coal mining; expulsion of Germans

DOI: 10.14712/23363525.2020.21

Úvod

Kdysi existovaly v Čechách obce, které mezitím zmizely. Měly třeba i dlouhou historii a zajímavé architektonické památky. Mnohé z nich se nacházely v oblasti tzv. Sudet, kde se obyvatelé v druhé polovině čtyřicátých let v podstatě úplně vyměnili. Nakonec ale i samotné obce musely ustoupit vývoji tehdejší ekonomiky a rozšiřující se těžbě hnědého uhlí, která byla prohlášena za zásadní pro celé generace. Co se týče povrchového způsobu těžby, jedná se především o severozápad České republiky. Rozšiřování těžby v minulosti doprovázela nutnost demolovat celé obce, ostatně dobývání uhlí mělo vždy dvě tváře. Tu první představuje prospěšnost této suroviny pro výrobu energie a také vznik mnoha pracovních příležitostí nejen pro místní obyvatele. Tou druhou je potom devastace krajiny a ekologické problémy uhlých oblastí, které způsobují zdravotní problémy. Prokazatelným následkem zhoršené kvality ovzduší se stává zvýšená nemocnost, výskyt alergií, astmatu, respiračních a srdečních potíží, nádorových onemocnění, snížení imunity atd.¹ Dnes jsou tyto dvě tváře těžby jasně viditelné. Po roce 1989 se politické vedení státu přiklonilo spíše k druhé z obou poloh a v rámci boje za lepší životní prostředí schválilo tzv. těžební limity. Ty stanovily nejzazší míru, po kterou je možno uhlí těžit.

* Jana Vitíková, Tolstého 8, 101 00 Praha 10, doktorský program Historická sociologie na FHS UK. E-mail: vitikova.jana@gmail.com

¹ Ministerstvo životního prostředí: Zpráva o životním prostředí v České republice 2016 [online], dostupné z: <[https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zpravy_o_stavu_zivotniho_prostredi_publikace/\\$FILE/SOPSPZP-Zprava_ZP_CR_2016-20171211.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zpravy_o_stavu_zivotniho_prostredi_publikace/$FILE/SOPSPZP-Zprava_ZP_CR_2016-20171211.pdf)> [cit. 9. 4. 2018].

Během druhé poloviny 20. století docházelo ke zvyšování spotřeby elektrické energie, a tím pádem rostla i potřeba paliv. Vzhledem k ekonomické orientaci komunistického režimu, jenž se po roce 1948 ujal moci, byly hlavními zdroji pro výrobu energie právě uhlí a zemní plyn. V době po 2. světové válce se z tohoto důvodu otevírají nové lomy, které se postupem let dále rozšiřují.

Severozápadní Čechy spadají do oblasti již zmíněných Sudet, kde v minulosti docházelo k velkým přesunům obyvatelstva. Původně převážně němečtí obyvatelé byli po roce 1945 vysídleni a jejich místo měli zaujmout občané znovuzrozeného Československa. Osídlování pohraničí se však nedělo příliš plynule a tehdejší režim byl nucen vymýšlet způsoby, jak lidi do oblastí přilákat. Pohraničí se tak stalo regionem s vysokou mírou napětí mezi lidmi.

V minulosti se pohraničními oblastmi a událostmi, které se zde odehrávaly, zabývala převážně historická věda. Ta je bohatá na publikace pojednávající o odsunu Němců [Brügel 2008] i historii menšin v Československu [Petráš 2009]. Další téma pak představují domácí hospodářské dějiny, které hovoří převážně o ekonomickém vývoji v Československu. Téma těžby hnědého uhlí nicméně není pro vědce po roce 1989 příliš zajímavé, jeho význam se nedá srovnávat se situací před revolucí.

V tomto článku bude popsána případová studie obce Kralupy u Chomutova, která byla demolována v polovině sedmdesátých let 20. století. Stává se tak modelem, jenž demonstruje, jak probíhal proces demolic obcí v podmínkách komunistického režimu. Text je rozdělen do tří celků, jež obce umísťují do širšího kontextu modernizace v Čechách od doby před první světovou válkou do sedmdesátých let 20. století.

První část se věnuje vývoji složení obyvatel v dané oblasti. Ten byl v minulosti dramatický právě vzhledem k umístění obce v oblasti tzv. Sudet. Druhá část se věnuje hospodářským souvislostem rozšiřování těžby uhlí na úrovni státní i mezinárodní. Třetí část pak analyzuje samotný proces demolic, ukazuje podrobněji, kam odcházeli lidé z obcí, jak celou záležitost přijímali a co vše jejich jednání ovlivnilo.

Hlavním zdrojem pro analýzu byly nepublikované archivní materiály z několika archivních zdrojů – Národního archivu, Státního oblastního archivu Most a Státního oblastního archivu Chomutov se sídlem v Kadani. První z nich obsahuje rozsáhlé informace hlavně o odsunu Němců a dosídlovacích akcích v pohraničí a zároveň pokrývá hospodářské souvislosti těžby uhlí na státní a mezinárodní úrovni. Další dva archivy poskytly materiály pro historické souvislosti existence samotné obce a záznamy o vlastním procesu demolic. Zpracované materiály obsahovaly například zápisy ze schůzí MNV v Kralupech, dále likvidační záměr obce, v neposlední řadě pak fond podniku Doly Nástup Tušimice, který demolicí prováděl, fond Osídlovací komise či fond Předsednictva ÚV KSČ.

Pro doplnění analýzy materiálů z uvedených archivů byla použita metoda orální historie. Dohromady proběhlo sedm rozhovorů s bývalými obyvateli obce, kteří v ní žili od narození až do jejího zániku. Rozhovory nicméně sloužily hlavně k ujasnění si toho, co bylo nalezeno v archivech.

Kralupy u Chomutova ve světle historických událostí

Jak již bylo řečeno, Kralupy u Chomutova se staly modelovou obcí pro náš výzkum. Chceme na nich demonstrovat, jakým způsobem probíhal proces demolic v podmínkách

komunistického režimu. Historické souvislosti existence této obce zároveň pomohou pochopit reakce obyvatel na demolici samotnou.

Obec stávala asi 8 km jihozápadně od Chomutova a v době demolice v ní žilo více než 700 obyvatel. Centrem našeho zájmu se stal především pohyb národností na jejím území. V době před první světovou válkou byla obec převážně německou vesnicí, což dokazuje i její tehdejší název Německé Kralupy (Deutsch Kralup). Přesto se do dnešních pohraničních oblastí už v průběhu 19. století stěhovali obyvatelé z vnitrozemí, kteří byli často české národnosti. Napomohla tomu stavba nových a zkvalitňování stávajících železnic a také pracovní příležitosti v podobě otevírání nových dolů. Tento pohyb ovlivnil i obyvatele Kralup, ovšem podíl Čechů v Kralupech nebyl ani potom příliš velký: „Ještě na konci první republiky žilo v Kralupech jen 30 českých rodin horníků, přitom ještě někteří čeští horníci žili zde ve smíšených manželstvích s Němkami“ [Binterová 1995: 29]. Ani oficiální sčítání lidu probíhající od roku 1880 neindikuje přesný podíl Čechů a Němců v dané oblasti. Určování národnosti se totiž dělo podle tzv. obcovací řeči. Většinou sčítání proběhlo tak, že pokud některý Čech uměl alespoň pár slov německy, byl zapsán jako Němec, nikoliv jako Čech [Císařová 2014: 17].

Podobná situace nastala i po vzniku Československa. V roce 1921 sice proběhlo sčítání lidu, nicméně národnost byla určována samotnými komisaři, tedy i proti vůli konkrétního občana. Vzhledem k zostřeným vztahům mezi Němci a Čechy existovala snaha dokázat hlavně na mezinárodní úrovni, že v Československu žije mnohem méně Němců. V tomto regionu nicméně takové pokusy nemohly být úspěšné, protože podíl Němců vůči Čechům byl mnohem vyšší.

Napjaté vztahy mezi německou menšinou a českou vládou společně s hospodářskou krizí ze třicátých let rozpoutaly proces, v jehož důsledku v pohraničí vznikaly strany hlásící se k ideologii v sousedním Německu vzniklé NSDAP. Některé takové strany byly státem zakázány, jako například DNSAP. Ta se velice podobala své německé sousedce a její příslušník byl například v Chomutově starostou. Po zákazu musel úřad opustit. Stranu ale potom nahradila SdP, jež ve volbách v roce 1935 získala 63 % hlasů všech voličů německé národnosti [Zimmermann 2011: 39].

Výrazným zásahem do života v Kralupech a celých Sudetech byl rok 1938 a podepsání Mnichovské dohody i události, které po tomto aktu následovaly. V Chomutově tak kupříkladu vzniklo náměstí Adolfa Hitlera a československé státní znaky byly nahrazeny německými. Starostu v Kralupech od roku 1939 jmenovala NSDAP a následně bylo vystěhováno 12 osob českého a židovského původu [Petráš 2009: 82]. Z pohraničí do vnitrozemí obecně odcházeli ti, kdo se nehlásili k německé národnosti, a území tak zažilo další přesun obyvatel.

Mnohem větší pohyby obyvatel se však udály až po druhé světové válce. O odsun Němců, jenž byl posvěcen exilovou vládou Československa i mezinárodně, měla velký zájem tehdejší Komunistická strana Československa. „*To, co bylo konfiskováno, je majetkem lidu a nikoho jiného. Jsou zde snahy posílit pozice kapitalistů a tyto snahy jsou hlavně u nár. socialistů a to tím, že chtějí větší podniky předati do vlastnictví nových fabrikantů. Pohraničí jest dosud předvojem k socialismu,*“ zmiňuje Zpráva z konference předsedů okresních národních výborů ze 12. prosince 1946.²

² NA, fond 23, ar.j. 3, Předsednictvo ÚV KSČ, 12. 12. 1946.

Němci byli Okresními správními komisemi nebo Okresními národními výbory rozřazeni do celkem osmi kategorií. Do první spadali příslušníci nacistických organizací a zrádci, ti měli být odsunuti jako první, a v poslední se nacházeli tzv. specialisté. To byli Němci, kteří zastávali takovou funkci, na níž neměl v dané chvíli žádný Čech příslušnou kvalifikaci, tudíž by odsunutí takového Němce vedlo k potížím při přebírání německých podniků. Tato kategorie proto měla být odsunuta jako poslední. V srpnu 1945 se na seznamu Němců v Kralupech objevilo 862 osob, ani jedna z osob přitom nebyla označena kategorií 1.³ Už tehdy bylo ale přesto odsunuto 229 osob a postupně sem přicházeli Češi z vnitrozemí. Proces čechizace Kralup probíhal celkem rychle, takže už v roce 1946 byla české národnosti skoro polovina místních obyvatel.

Většina Němců, kteří v Kralupech zůstávali, spadala do výše uvedené kategorie „specialistů“. Byli to převážně horníci a další pracovníci v místních dolech. V roce 1946 se jednalo o celkem 26 rodin, které získaly takovýto status. Ministerstvo vnitra ovšem naléhalo, aby byli i zbylí Němci odsunuti. *„Dotaz zmocněnce ministerstva vnitra zda jsou v obci Němci schopní k odsunu zodpovězena záporně, neb v obci jsou jen havíři, kterých jest zde zapotřebí,“* píše se v zápisu ze schůze MNV 10. 12. 1948.⁴

Vzhledem k velké ztrátě pracovníků bylo nutné pohraničí dále osidlovat. Přirozený osidlovací proces nicméně nestačil, proto se později udály tzv. osidlovací akce, které měly za úkol přilákat lidi do pohraničí. Nicméně kapacita pracovníků se naplňovala jen pomalu. V pohraničí také vládla špatná ekonomická situace, zvyšovalo se napětí mezi skupinami obyvatel, které sem přišly, i nedostatečné zásobování. To vše způsobovalo, že nově přistěhovaní lidé často odcházeli zpět do vnitrozemí.

Celkově tedy vidíme, že Kralupy zažily v tehdejší době velké přelivy obyvatel. Nejprve malý úbytek Čechů a Židů před 2. světovou válkou a později velký propad následkem odsunu Němců, což byla většina obyvatel. Postupně se do obce stěhovali Češi z okolí i vnitrozemí. Jasně se tedy ukazuje, že obyvatelé, kteří nakonec zažili demolici obce, nebyli starousedlíci, kteří by zde své domovy budovali celé generace.

Hospodářské souvislosti rozšiřování dolu Merkur

Důl Merkur byl součástí systému lomů v severozápadních Čechách tvořících základ pro výrobu elektřiny a tepla. Díky studiu jeho historie a hlavně sledováním procesu jeho rozšiřování můžeme pochopit, proč došlo k rozhodnutí demolovat některé obce. Jaké konkrétní okolnosti tedy vedly k tomu, že se důl Merkur rozšiřoval?

Důl Merkur je lom, který pohltil obec Kralupy u Chomutova. Jeho rozšiřování, ale i nárůst těžby dalších dolů v oblasti ovlivnily především dvě věci: rostoucí spotřeba elektřiny a zaměření tehdejšího režimu na těžký průmysl.

Doly byly hned po druhé světové válce znárodněny a při vzniku prvního pětiletého plánu v roce 1949 už byla jasná ekonomická orientace na těžký průmysl. Avšak zvýhodňování pouze jednoho odvětví přineslo mnoho ekonomických problémů hned od začátku. Po hospodářských problémech z let 1953–1955 se zvedla vlna kritiky, v níž jako hlavní problematika figurovalo plánování a řízení. Kritizována byla také velmi nízká pravomoc

³ SOKA, inv. č. 37, karton 9 Kadaň, MNV Kralupy, Seznamy.

⁴ SOKA Kadaň, inv. č. 17, karton 1, MNV Kralupy, zápisy ze schůzí rady a pléna 1945–1961.

podniků. Nutnost změn si začalo uvědomovat i vedení KSČ, které si po druhé měnové reformě z června roku 1953 uvědomovalo rizika spojená s nepříznivým vývojem hospodářství a dopadem na životní úroveň obyvatelstva [Prachařová 2011: 16].

Ani po zhroutilí třetího pětiletého plánu v šedesátých letech se však vedení státu nerozhodlo svou koncepci plánovaného hospodářství s hlavním důrazem na těžký průmysl měnit. Bylo to dáno nereálností očekávání a zaslepenou vidinou „strojírenské velmoci“, v jejímž rámci vedoucí představitelé strany odmítali brát na vědomí negativní důsledky a dopady tohoto rozhodnutí [Kaplan 2000: 262–265]. V roce 1965 vedení KSČ přijalo výsledky analýzy, která doporučovala zmenšit podíl těžkého průmyslu, zahájit přechod na další suroviny než jenom uhlí a ukončit zanedbávání sektoru služeb. Od té doby až do roku 1968 se tedy hospodářství vydalo jiným směrem. Nové hospodářské vedení strany v čele s Otou Šikem očekávalo předání pravomocí na úroveň podniků a celkovou decentralizaci. Avšak události roku 1968 takové reformy zarazily. Normalizační vedení strany se rozhodlo pokračovat v původních plánech a pro výrobu elektřiny a tepla využívat převážně těžbu uhlí.

Nicméně plán rozšiřování těžby uhlí byl vytvořen už dávno před těmito událostmi. Již v šedesátých letech se totiž předpokládalo zvyšování spotřeby elektřiny. Předpokládalo se, že by se těžba měla rozšířit natolik, aby v roce 1970 mohlo být v severočeském revíru vytěženo 79,45 mil. tun uhlí (oproti 44,1 mil. tun v roce 1961), a v roce 1980 dokonce 107,6 mil. tun⁵ s tím, že v roce 1980 se bude hnědé uhlí podílet na výrobě elektřiny ze 70 % (v šedesátých letech to bylo jen 40 %). Podle Statistické ročenky se výroba elektrické energie a tepla od roku 1948 zvýšila o 718 % v roce 1970 a už v roce 1975, na konci pětiletky, byla tato výroba ještě o dalších 249 % vyšší.⁶

V roce 1971 vstoupilo Československo do pátého pětiletého plánu, jenž se svými realističtějšími cíli snažil zabránit opakování vývoje z let šedesátých. V rámci pětiletky se předpokládal pomalý přechod z hnědého uhlí na ušlechtlejší paliva, jako byla ropa a zemní plyn: „*Pokles podílu těžby a zušlechťování uhlí na celkové výrobě vyplývá z žádoucího přesunu váhy v energetické bilanci na tekutá a plynná paliva.*“⁷ Ovšem obě suroviny, ropa i zemní plyn, musely být dováženy ze zahraničí, převážně ze Sovětského svazu. Tato závislost na SSSR se už v sedmdesátých letech záhy ukáže jako problém. Kvůli světové ropné krizi a zpomalování dostavby ropovodu Orenburg dochází ke zdržování a výpadkům v dovozu surovin. *Palivo-energetická bilance ČSSR v období do roku 1980 a hlavní směry dalšího rozvoje*, což byla analýza, kterou zadalo k provedení Ministerstvo paliv a energetiky⁸, v roce 1974 doporučuje zpomalit přechod na ušlechtilou formu paliv a nechat hnědé uhlí jako základní zdroj pro výrobu elektřiny a tepla.⁹ Tato změna zasáhla především teplárny, které se již přestavovaly tak, aby fungovaly na ušlechtlejší paliva. Složitá situace následně způsobila výpadky v zásobování některých sídlišť teplem.

⁵ NA, TERPLAN, karton 164, Územní plán rajónu severočeské hnědouhelné pánve, s. 23.

⁶ Statistická ročenka Československé socialistické republiky, ANTL a ALFA, Praha 1976, s. 24–25.

⁷ NA, fond 02/1, svazek 6, ar.j. 5, Návrh státního pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971 až 1975, červen 1971, s. 1286.

⁸ Od roku 1955 se bilance v rámci statistik o spotřebě energie prováděla jednou za pět let, od roku 1968 pak každoročně.

⁹ NA, fond 02/1, svazek 118, ar.j. 119, Palivo-energetická bilance ČSSR v období do roku 1980 a hlavní směry dalšího rozvoje, 7. května 1974, s. 9.

Klíčovým zdrojem uhlí nadále zůstával Severočeský hnědouhelný revír, především důl Merkur a velkolom ČSA, jež mezitím pohltil starý Most. Podle *Zprávy o koncepci rozvoje těžby uhlí v jednotlivých revírech do úplného vyuhlení zásob*¹⁰ ze sedmdesátých let vyplývá plán, podle něhož měly být veškeré zásoby uhlí v tomto regionu vytěženy do roku 2050, kdy se předpokládal postupný přechod na jadernou energii. Pro splnění tohoto plánu měl být zdemolován Chomutov, Jirkov i další města, která byla od šedesátých let zahrnuta do tzv. ochranného pilíře, jež jim zajišťoval ochranu proti demolicí. Jeho platnost nicméně byla omezená.

Druhým aspektem rozšiřování těžby v tomto regionu byla zvyšující se životní úroveň obyvatelstva. Docházelo k postupné elektrifikaci téměř všech odvětví průmyslu, ale také zvyšující se spotřebě domácností, které v sedmdesátých letech běžně používaly například pračky, televize a další přístroje, jež vyžadovaly zvýšený přívod elektřiny. Zatímco například v roce 1965 byla spotřeba elektrické energie 27 471 GWh, o pět let později v roce 1971 to bylo už 36 724 GWh. Nicméně stále se snižující výhřevnost vytěženého uhlí způsobovala nedostatek paliva pro výrobu elektřiny: „*Disproporce mezi zdroji a potřebou paliv a energie, která se projevila v posledních letech, se i přes značné soustředění investičních i ostatních prostředků k získání zdrojů jak vlastních, tak z dovozu, promítne i do dalších let páté pětiletky.*“¹¹ Neustále rostoucí spotřeba elektřiny a zároveň jasná orientace tehdejšího režimu na těžký průmysl, jehož rozvoj nenapomáhal hledání dalších zdrojů energie, v posledku společně vedly k rozšiřování existujících lomů a demolicím dalších vesnic. Ačkoliv se od sedmdesátých let mělo postupně přecházet na ropu a zemní plyn jako zdroje výroby energie, jejich nedostatek na našem území nutil k masivnímu dovážení. Vzhledem k politické orientaci tehdejšího režimu přicházely ale v úvahu pouze země RVHP, které však sužovaly technické problémy při dostavbě plynovodu. Do dovozu ropy navíc znovu zasáhla celosvětová ropná krize. Československý režim se tak v rámci přizpůsobení vrátil k hnědému uhlí a dále zvyšoval jeho těžbu.

Proces demolice Kralupy u Chomutova

V poslední části tohoto příspěvku bude popsán samotný proces demolice a komplikace, které jej provázely. Zároveň studujeme příčiny těchto problémů a sledujeme reakce lidí na takovou zásadní událost, jakou představuje demolice obce, v níž žili.

Kralupy u Chomutova, které se staly modelovou vesnicí pro náš výzkum, se v sedmdesátých letech nacházely přibližně uprostřed oblasti, kam se měl rozšiřovat důl Merkur. V době demolice v obci žilo 733 obyvatel a stálo zde 171 domů [Bittnerová 2006: 31]. Ze sledování dějinných událostí jasně vyplývá, že jejich obyvatelé byli titíž, případně jejich rodiče, kdo přišli do obce až po roce 1945. Nešlo tedy o starousedlíky s hlubokými kořeny.

Jak jsme již ukázali, v minulosti se na tomto teritoriu odehrál velký odliv obyvatel (odsun Němců) a nové sem postupně lákalo pracovní uplatnění v dolech. Také si připomeňme, že odvrácenou stranou existence dolů je špatná situace životního prostředí, způsobená především vypouštěním oxidu siřičitého do ovzduší.

¹⁰ NA, fond 02/1, svazek 51, ar.j. 51, Zpráva o koncepci rozvoje těžby uhlí v jednotlivých revírech do úplného vyuhlení zásob.

¹¹ NA, fond 02/1, ar.j. 87, Informace o plnění základních ukazatelů směrnic XIV. sjezdu KSČ k 5. pětiletému plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971–1975 za první polovinu pětiletky, s. 4.

V roce 1971 byla v Kralupech ustanovena likvidační komise, která začala provádět rozhovory s obyvateli. Lidé byli do této komise vybráni podnikem Doly Nástup Tušimice, jenž měl ve své správě důl Merkur a dostal na starosti demolici obce. Obyvatelé vesnice mohli vyjádřit svůj požadavek na to, do jakého města se chtějí přestěhovat, dále jak velký byt potřebují atd. Za tímto účelem jim byly nabídnuty byty v Chomutově, Klášterci nad Ohří a v Málkově. Podle archivních materiálů většina obyvatel Kralup požadovala byty v Chomutově, hlavně kvůli své práci. Celkově si obyvatelé Kralup zažádali o 210 bytů v Chomutově, 8 v Klášterci, 28 v Kadani, 10 v Málkově a 17 rodin žádalo jiné řešení.¹²

Kralupy byly rozděleny do jedenácti úseků, které měly být postupně vysídlovány od ledna 1974 do července 1975. Díky postupnému procesu vystěhování nemusel podnik řešit, kam se odstěhují všichni obyvatelé najednou, což se později, vzhledem k problémům s byty, ukázalo jako prozíravé.

Obyvatelé vlastně patřili do dvou skupin: jedni, kteří nemovitost v Kralupech vlastnili, a druzí, jež bydleli v nájmu. Nájemníci byli většinou přesunuti do bytů, o nichž vyjednávali. Majitelé nemovitostí, většinou rodinných domků, měli ještě možnost požádat o finanční kompenzaci a postavení si či zakoupení nového domu. To učinilo celkem 14 rodin. Majitelé domků se pochopitelných důvodů stali členy jediné skupiny, která projevila větší odpor proti způsobu demolice. V květnu 1972 se totiž sešli a sepsali své požadavky: „*Nechceme se stěhovat do novostaveb činžovních domů pro tento účel určených; nepožadujeme peníze, které by nám po odhadu našich nemovitostí měly být vyplaceny; požadujeme vystavění nových rod. domků za takových podmínek a výhod, jaké byly poskytnuty majitelům rod. domků z likvidované obce Nové Sedlo od dolů V. I. Lenina.*“¹³

Odpověď na jejich požadavky byla ovšem záporná. „*Výstavba domků, která se provádí, respektive dokončuje,*“ je napsáno v dopise Oborového ředitelství Severočeských hnědo-uhelných dolů (dále jen SHD) v Mostě ze dne 7. 7. 1972 určeného Jiřímu Janotovi, náměstkovvi pro výstavbu a vývoj u DNT, „*jsou domky pro obyvatele likvidované obce Nové Sedlo nad Bílinou a je to záležitost z roků 1968–1969. Nár. podnik DVIL tuto výstavbu jen dokončuje za původního dodavatel firmu Rodas, která byla likvidována. Od prvopočátku však stavebníkem /neboli investorem/ domků jsou jednotliví občané z Nového Sedla, jimž domky byly vykoupěny.*“¹⁴ Jak vidno, záležitost řešil tehdejší náměstek podniku Doly Nástup Tušimice Jiří Janota. Dopis od majitelů domků popisuje pro Oborové ředitelství SHD v Mostě jako ultimátum a přidává obvinění ze zanedbání přípravy likvidace obce. Odpovědí mu byl zmíněný dopis. Majitelé domů měli tedy jen dvě možnosti: výkup nemovitosti, nebo získání náhradního bytu.

V Chomutově se v té době stavěl pás nových sídlišť, který měl propojit Chomutov s blízkým Jirkovem, a vytvořit tak aglomeraci, jež podle plánů měla v budoucnu mít přes devadesát tisíc obyvatel [Pachner 2005: 90]. To se však nikdy nestalo. Jedním z projektů v rámci stavby byly i tzv. experimenty, což byly unikátní stavby na vysokých nosnicích, jež měly mít 16 pater. Avšak tento projekt i celou výstavbu postihl nedostatek materiálů, dělníků a celková náročnost. Stavba se zpomalovala a bytů bylo málo. Rada města Chomutova na své schůzi v roce 1968 pak projekt zpochybňovala: „*Technologické a dispoziční řešení*

¹² SOKA Chomutov, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, Dopis MNV Kralupy ze dne 2. 1. 1973.

¹³ SOKA Kadaň, kt. 12, MNV Kralupy, Zápisy likvidační komise 1972–1976, Zápis ze schůze majitelů rod. domů.

¹⁴ SOKA Most, DNT, karton 20, Dopis ze dne 7. 7. 1972.

16 podlažních atypických objektů se zdá ekonomicky neúnosné a neefektivní.“¹⁵ Nakonec se z plánovaných šesti postavily pouze tři domy. Chybělo tím pádem více než 300 bytů. Zpomalená výstavba přitom měla přímý vliv na demolici Kralup. Původně měly být zdemolovány v jedné etapě během dvou let, avšak nakonec se rozhodlo rozdělit demolice na dvě části. Největší problém vyvstal s přidělováním bytů. Nám již známý náměstek Dolů Nástup Tušimice (dále jen DNT) Jiří Janota si stěžuje v červenci 1974: „Při jednání na MNV v Kralupech u Chomutova nám byl předložen Váš dopis, ve kterém sdělujete MNV rozpis bytů pro likvidaci jejich obce. Tento rozpis ani přibližně nerespektuje náš požadavek z původního průzkumu tj. 150 bytových jednotek v roce 1975 převážně v Chomutově se zbytkem 150 bytových jednotek v roce 1976, tak požadavek již podle pohovorů přímo s občany zakotvený v LZ obce. V tomto likvidačním záměru, který jste již odsouhlasili je tedy podrobný rozpis požadavků na byty a to jak uvádíme podle pohovorů s občany Kralup.“ Stavba bytů v Chomutově byla ale natolik zpožděná, že požadavkům obyvatel nebylo možné vyhovět.

V roce 1974 proto proběhlo druhé kolo pohovorů s obyvateli Kralup, v jejichž rámci měli pracovníci likvidační komise hlavně přesvědčit lidi, aby si vybrali byty v Klášterci nad Ohří, kde stavba probíhala rychleji. Dokonce likvidační komise vypravila exkurzi pro obyvatele, při níž jim záměrně ukazovala rozestavěná sídliště v Chomutově a pak už hotová v Klášterci.¹⁶ Přesvědčit obyvatele se přesto nepovedlo. I po této akci bylo v druhém kole pohovorů požádáno o 120 bytů v Chomutově.

Bytová situace v Chomutově vyvolávala napětí mezi obyvateli Kralup u Chomutova, Doly Nástup Tušimice a Okresním národním výborem, který přidělování bytů právě na starosti. Ten také několikrát během vedení pohovorů v Kralupech změnil počty potenciálních bytů v Chomutově.

Aktéři procesu demolice

Souhrnně řečeno, během procesu demolice se vyskytlo několik skupin, které byly více či méně zapojeny do problematiky demolice obce.

1. Obyvatelé Kralup požadující náhradní byt

Tato skupina byla nejméně schopná ovlivnit celý proces demolice. Rozhodnutí o demolici jim bylo prostě oznámeno. Po tomto oznámení získali tito občané iluzorní pocit, že mohou ovlivnit to, kam nakonec odejdou. Mnozí obyvatelé byli zaměstnáni v dolech nebo v blízkém okolí, byli tedy uvázaní k této oblasti. Nicméně místní bytová situace byla natolik zoufalá, že iluze o tom, jak si člověk může zvolit, kam odejde, byla celkem rychle odhalena. Projevovала se nespokojenost a vznikala nedůvěřivost vůči likvidační komisi a DNT, což byli právě ti, kdo tuto falešnou iluzi vytvořili. „Tato skutečnost [problémy s byty – pozn.

¹⁵ SOKA Kadaň, Rada Města Chomutov 27. listopadu 1964, 13. května 1965, 5. dubna 1968, 24. července 1969 a 19. listopadu 1971.

¹⁶ SOKA Kadaň, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, Zápisy likvidační komise, 1974, Náhradní byty za Kralupy – dopis ze dne 23. 7. 1974, kde je záměr exkurze popsán.

aut.] *od loňského roku velice komplikuje a brání pracovníkům likvidační skupiny zajišťovat likvidaci obce podle potřeb provozu z veřejnoprávních rozhodnutí.*¹⁷

Vzdor proti vzniklé situaci probíhal dvěma způsoby: nejprve dopisy do různých vyšších institucí s upozorněním na provázanost stěžovatele s nějakým vysoce postaveným úředníkem. Tato cesta ale neměla velké účinky, protože byty v Chomutově prostě nebyly dostavěny. Druhý způsob, jímž se obyvatelé bránili, bylo odmítnutí opustit původní byt v Kralupech u Chomutova, dokud nebudou splněny uvedené požadavky. Obyvatelům byla přikázána dvouletá lhůta na vystěhování s tím, že ve chvíli, kdy dojde k rozhodnutí o demolici jejich domu, musí ho do čtrnácti dnů opustit. Někteří toto odmítli ve chvíli, kdy zjistili, že se nemohou přestěhovat podle svých požadavků. DNT takovou situaci řešily tak, že požádaly o zrušení práva užívání bytu MNV. Takoví lidé byli ale potom většinou přestěhováni do jiného, už opuštěného, bytu v Kralupech: „*Proto, že s. St. Němec trvá na bytě 1:3 v Chomutově, kde, jak je radě MNV známo, nemáme od ONV přidělen ani 1 byt, žádáme pro jeho rodinu zrušení práva užívání bytu v čp. 90 s tím, že se do doby vyřešení jeho případu přestěhuje v Kralupech do čp. 184.*“¹⁸ Lidé tedy byli tímto způsobem v Kralupech stěhováni z domu do domu podle toho, jak postupovala likvidace obce. To jim mohlo na chvíli dát naději, že se situace vyřeší v jejich prospěch, a mohlo to usnadnit získání souhlasu se stěhováním. Nicméně většina lidí z Kralup byla nucena odejít do Klášterce nad Ohří nebo Málkova.

2. Majitelé domků

Skupina majitelů domků byla neaktivnější. Obyvatelé většinou čekali na schůzky, kde jim byl vysvětlován plán demolice obce atd., ale majitelé domků se scházeli i nad rámec těchto oficiálních setkání. Dokázali se zorganizovat a vymyslet společný postup (viz výše). Nicméně nebyli dostatečně silní na to, aby prosadili svou představu.

Jejich vzdor zhmotněný v dopise se žádostí o náhradní domy byl jediným aktem vzpěří se během celé demolice. Přesto se jednalo pouze o krátkodobou záležitost. Mohlo to být způsobeno tím, že se vesnice demolovala postupně, takže se každé rodiny týkala v jiné době. Obyvatelé tudíž museli řešit okamžitě pouze svoji vlastní situaci. I majitelé domků nakonec nekladli žádný větší odpor. Když si potom začali stavět nové domy, často žádali o urychlení demolice jejich starého domu, aby si z něj mohli vzít materiál. Dokazuje to například žádost ze 4. dubna 1975: „*O odprodej materiálu z tohoto domku nás požádal Ludvík Cígler bytem Kralupy u Chomutova čp. 11, který si zakoupil rodinný domek v Málkově a potřebuje stavební materiál na jeho rozšíření. Koupěný domek má pouze dvě malé místnosti a žádné příslušenství.*“¹⁹

¹⁷ SOKA Kadaň, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, Zápisy likvidační komise, 1974, Demoliční byty za obec Kralupy – dopis ze dne 17. 10. 1974.

¹⁸ SOKA Kadaň, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, KT, Zrušení práva užívání bytu – rozhodnutí 1974–1976, Zrušení práva užívání bytů ze dne 1. 3. 1975.

¹⁹ SOKA, kt. 12, Kadaň, MNV Kralupy u Chomutova, Demolice objektů 1970–1976, Žádost o demolici domu čp. 233 ze dne 4. dubna 1975.

3. Městský národní výbor (MNV)

Městský národní výbor v Kralupech měl na starosti kromě organizace schůzek s obyvateli také postupné schvalování demolice jednotlivých domů. Mohlo by se proto zdát, že bude stát na opačné straně, než na jaké se nacházeli obyvatelé obce. Nicméně lidé, kteří pracovali v MNV, byli vlastně také obyvatelé. Navíc jejich přístup ke spoluobčanům byl velice vstřícný. Práva na obývání domu či bytu schvalovali vždy až na poslední chvíli. Pokud se někdo nechtěl vystěhovat, nabídl mu jiný byt v obci. Z archivů rovněž vyplývá, že MNV aktivně žádal Okresní národní výbor o přidělení slíbených bytů v Chomutově a snažil se vyhovět požadavkům obyvatel Kralup. Neexistuje důkaz o nevrživých vztazích s obyvateli, spíše naopak.

4. Doly Nástup Tušimice (DNT)

Podnik DNT byl vykonavatelem demolice. Přichází do situace zvenčí a jeho zájem je onen klíčový důvod, proč se obec demoluje. Nicméně se jeho postoj nedá klasifikovat tak snadno. Mnozí obyvatelé Kralup v tomto podniku pracovali a zároveň mnohé nemovitosti v obci byly vlastněny právě DNT. Nejde tedy ani z jedné strany o úplně neznámé prostředí, zástupce někoho, kdo by zasáhl do života lidí úplně zvnějšku. Navíc sama skutečnost, že se doly rozšiřují, zajišťuje do budoucna práci pro mnohé obyvatele obce i celého kraje. Vyšší zájem zde hrál velkou roli.

5. Okresní národní výbor (ONV)

Okresní národní výbor v celém procesu demolice jako jediný stojí v naprosté opozici vůči zájmům obyvatel obce. Z jeho strany vycházejí zamítavé zprávy o přidělování bytů v Chomutově: „Proto, že je v současné době na MěNV v Chomutově 1200 neuspokojivých žádostí na byty, rozhodla rada ONV, že je nutno lokalizaci náhradních bytových jednotek pro obec Kralupy změnit a v podstatě celou potřebu uspokojit v Klášterci kromě 13 požadovaných b.j. v Kadani a 20 b.j. v Málkově, které je však nutno přidělit přednostně občanům z Kralup – zemědělcům“;²⁰ takový dopis přišel v roce 1974 z ONV do Dolů Nástup Tušimice.

Závěr

Je rozhodně zajímavé, že předmětem sporů a různých pokusů o vzdor vůbec nebyla demolice samotná. Neexistuje důkaz o tom, že by lidé protestovali proti samotné demolici. Hlavním problémem v celém procesu bylo přidělování bytů. Jediný důvod, proč se lidé nechtěli odstěhovat, bylo nevyslyšení jejich požadavku na přidělení bytu tam, kde chtěli bydlet původně.

Příčin, proč se celý proces odehrál právě takto, bylo hned několik. Zprvce uvažme historický a demografický vývoj v oblasti. Drtivou většinu obyvatel, kteří v době demolice v obci žili, představovali přistěhovalci po druhé světové válce. Obec, jak jsme výše uvedli, byla původně německá a její obyvatelé byli odsunuti po roce 1945, přičemž na místě

²⁰ SOkA Most, DNT, karton 20, Byty, Dopis ze dne 27. 12. 1974.

zůstala jen hrstka tzv. specialistů. Ti pracovali v dolech a momentálně nebyl žádný Čech, který by je mohl v práci nahradit. To znamená, že tehdejší obyvatelé neměli v obci příliš hluboké kořeny. Velká část domů už na místě stála, když se přistěhovali. Doly Nástup Tušimice byly navíc majitelem mnohých budov, takže obyvatelům tyto domy ani nepatřily.

Přístup podniku Doly Nástup Tušimice rovněž vedl k hladšímu průběhu demolice. Jejich pracovníci dokázali navodit dojem, že obyvatelé si mohou rozhodnout alespoň o tom, kam odejdou. Když se pak tato představa ukázala jako falešná, vina byla svalena na ONV. Podnik zároveň vedl několik kol pohovorů s obyvateli, během nichž jim celou situaci vysvětlovali jeho zástupci. Lidé nebyli násilně vystěhováváni z bytů ani poté, co odmítli odejít. Naopak DNT jim ve spolupráci s MNV zajistily náhradní ubytování v obci samotné.

V budoucnu by bylo zajímavé vypracovat případové studie i dalších obcí, jež byly demolovány ve stejnou dobu, a komparovat je s Kralupami u Chomutova. Tímto způsobem by se vytvořila mapa příběhů vesnic a jejich postojů k demolici. Oblast Sudet zůstává pro takový typ výzkumu velice zajímavá právě kvůli minulému vývoji a celkem rychlému přesunu obyvatel.

Prameny a literatura

Prameny netištěné

Národní archiv Chodovec

NA, fond 23, ar.j. 3, Předsednictvo ÚV KSČ.

NA, TERPLAN, karton 164, Územní plán rajónu severočeské hnědouhelné pánve.

NA, fond 02/1, svazek 6, ar.j. 5, Návrh státního pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971 až 1975, červen 1971.

NA, fond 02/1, svazek 118, ar.j. 119, Palivo-energetická bilance ČSSR v období do roku 1980 a hlavní směry dalšího rozvoje, 7. května 1974.

NA, fond 02/1, svazek 51, ar.j. 51, Zpráva o koncepci rozvoje těžby uhlí v jednotlivých revírech do úplného vyuhlení zásob.

NA, fond 02/1, ar.j. 87, Informace o plnění základních ukazatelů směrnic XIV. sjezdu KSČ k 5. pětiletému plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971–1975 za první polovinu pětiletky.

Státní oblastní archiv Chomutov se sídlem v Kadani

SOkA Chomutov, inv.č. 37, karton 9, MNV Kralupy, Seznamy.

SOkA Chomutov, inv. č. 17, karton 1, MNV Kralupy, zápisy ze schůzí rady a pléna 1945–1961.

SOkA Chomutov, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova.

SOkA Chomutov, kt. 12, MNV Kralupy, Zápisy likvidační komise 1972–1976, Zápis ze schůze majitelů rod. Domů.

SOkA Chomutov, Rada Města Chomutov 27. listopadu 1964, 13. května 1965, 5. dubna 1968, 24. července 1969 a 19. listopadu 1971.

SOkA Chomutov, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, Zápisy likvidační komise, 1974, Náhradní byty za Kralupy – dopis ze dne 23. 7. 1974, kde je záměr exkurze popsán.

SOkA Chomutov, KT 12, MNV Kralupy u Chomutova, Zápisy likvidační komise, 1974, Demoliční byty za obec Kralupy – dopis ze dne 17. 10. 1974

SOkA Chomutov, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, KT, Zrušení práva užívání bytu – rozhodnutí 1974–1976, Zrušení práva užívání bytů ze dne 1. 3. 1975.

SokA Chomutov, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, Demolice objektů 1970–1976, Žádost o demolici domu čp. 233 ze dne 4. dubna 1975.

Státní oblastní archiv Most

SOkA Most, DNT, karton 20, Dopis ze dne 7. 7. 1972.

SOkA Most, DNT, karton 20, Byty, Dopis ze dne 27. 12. 1974.

Prameny tištěné

Statistická ročenka Československé socialistické republiky [1976], Praha: ANTL a ALFA.

Literatura

Binterová, Zdena [1995]. *Zaniklé obce Chomutovska*. Chomutov: Okresní muzeum v Chomutově.

Brügel, Johann Wolfgang [2008]. *Češi a Němci 1939–1946*. Praha: Academia

Kaplan, Karel [2000]. *Kořeny československé reformy 1968*. Brno: Doplněk, s. 262–265.

Pachner, Jaroslav – Rak, Petr [2005]. *Chomutovská uličnice. Stavebně-územní proměny a vývoj názvů ulic v Chomutově, Horní Vsi a Spořicích*. Ústí nad Labem: Alois International.

Petráš, René [2009]. *Menšiny v meziválečném Československu*. Praha: Karolinum.

Zimmermann, Volker [2011]. *Sudetští Němci v nacistickém státě – Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha: Prostor.

Bakalářské a diplomové práce

Císařová, Pavlína [2014]. *České menšinové školství na Chomutovsku*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.

Prachařová, Kateřina [2011]. *Ekonomická reforma v ČSSR v 60. letech jako počátek změny ve společnosti*. Brno: Masarykova univerzita.

Internetové zdroje

Ministerstvo životního prostředí: Zpráva o životním prostředí v České republice [2016], Dostupné z: <https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zpravy_o_stavu_zivotniho_prostredi_publicace/%FILE/SOPSPZP-Zprava_ZP_CR_2016-20171211.pdf> [cit. 20. 8. 2019].

*Jana Vitíková (*1987) je doktorandkou oboru Historická sociologie na Fakultě humanitních studií univerzity Karlovy. V rámci svého výzkumu se zabývá obcemi, kterým hrozí demolice a zkoumá vliv této situace na sociální soudržnost obyvatel obcí.*